

Skoklosters slott

Ove Hidemark

Åren 1968–78 genomfördes under Ove Hidemarks ledning en restaurering av Skoklosters slott på uppdrag av Byggnadsstyrelsen. Hidemark kom att betrakta Skokloster som sitt universitet, och restaureringsprojektet har bildat skola. 1600-talsslottet Skokloster skulle bevaras som ett museum över sig självt, med sin gamla byggnadsteknik och de epoker som fanns representerade i slottet. Programmet för Skokloster innehöll begrepp som byggnadens individuella förutsättningar, helhetsupplevelse, patina, minsta möjliga ingrepp och traditionella metoder och material.

ARKITEKTEN

Ove Hidemark (f. 1931) har ansvarat för restaureringen av bland annat Sättra brunn, Katarina kyrka och Kina slott och har även varit slottsarkitekt för Stockholms slott och Drottningholms slott. Hidemark fortsätter en svensk restaureringstradition från Sigurd Curman och Erik Lundberg. Han är inspirerad av den engelska Arts and Crafts-rörelsen och dess reaktion mot industrialisering och mekanisering.

SKOKLOSTER

Fältmarskalken Carl Gustaf Wrangel började bygga det stora slottet vid Skokloster 1654 som ett monument över sig själv och sin ätt. Sedan 1702, då hans dotter Juliana gjorde slottet till fideikommiss inom ätten Brahe, har det betraktats som ett museum. Det betydde att mycket litet gjordes på slottet, och

först greve Magnus Brahe, Karl xiv Johans vän och beundrare, genomförde på 1830- och 40-talen en uppfräschning av interiörerna. Det började med att ett minnesrum över kungen inreddes i ett av tornen. 1830-talets ljusa kulörer fördes sedan ut i de ljusgrå korridorerna och in i några av salongerna, som inreddes i empire. De barocka inslagen i slottet var fortfarande dominerande, och de fortsatta arbetena övergick till att följa 1600-talet med den ursprungliga färgsättningen i viss nytolkning. Vi finner här kanske för första gången en medveten restaurering av 1600-talets lite svulstiga barock.

Inte någon av ägarna har bott på slottet året runt förrän på 1940-talet; endast slottets rustmästare har bebott något eller några rum i bottenvåningen.

Bottenvåningen hade huvudsakligen använts som ekonomivåning med verkstäder, mindre kök och enklare rum för övernattning, och slottet saknade uppvärmning, då det endast nyttjades under sommarhalvåret. Ägarna hade andra slott och hus i Stockholm för sitt vinterboende. Först 1947 byggdes bottenvåningen om för åretruntboende för Rutger och Hermine von Essen och deras barn, efter ritningar av den tidigare Clasonmedhjälparen Leon Nilson. Inredningen i von Essens våning bestod av en blandning av antika föremål och nytilverkad möbler från Carl Malmstens verkstad. Stor möda ägnades åt att belysa de välvda taken.

Slottet var i början av 1960-talet i starkt behov av renovering till en kostnad som vida överskred inkomsterna från godset och museet. Förhandlingar med staten ledde till att familjen 1967 sålde slottet med samlingar till staten.

EN RESTAURERING SOM BILDAT SKOLA

Åren 1968–78 genomförde Byggnadsstyrelsen 'den stora genomsynen' av Skoklosters slott under ledning av Ove Hidemark. Man tänkte sig ett för tiden konventionellt restaureringsarbete med moderna material och tekniker, vilket bland annat hade inneburit en total ombyggnad av takkonstruktionen. Efter-

T. v. Norra längans fönsteröppningar med dekorativt måleri. Från början var det meningen att fasaderna skulle putsas varför det nya teglets avvikande färg och struktur ansågs vara av mindre betydelse.

T. h. Den första reparationsåtgärden var att reparera de skadade pelarna och dränera och förse gården med ett tätande asfaltsskikt.

hand tog arbetet en helt annan inriktning och utvecklades till ett restaureringsprojekt som bildat skola. Hidemark strävade att bevara Skokloster som ett museum över sig självt, med sin byggnadshistoria, sin gamla byggnadsteknik och de epoker som fanns representerade i slottet. Detta i en tid med inslag av material- och hantverkssvurm, tidigt ekologiskt tänkande och reaktion mot den vid det laget ofta långt drivna modernismen.

Hidemarks restaureringsprogram för slottet syftade till:

att hjälpa byggnaden till ett fortsatt liv utgående från dess individuella förutsättningar

att ta hand om byggnaden som helhet och söka bevara dess identitet inklusive slitage och nötning

att varken lägga till eller retuschera, att i alla tveksamma fall avstå från ingrepp

att när man tvingas till ingrepp, så långt möjligt söka lösningar som skulle valts av 1600-talets byggmästare och utgående från hans begreppsvärld och materialmöjligheter.

Den första reparationsåtgärden som genomfördes var att reparera de skadade pelarna kring gården. Pelarna hade frusit sönder och satt sig. Skadorna berodde på en ursprunglig felkonstruktion av grunden och gården. Den skadade grundläggningen förstärktes med en betongkonstruktion. Pelarna murades om och putsades. Gården dränerades och försågs med ett tätande underlag av asfalt.

Ove Hidemark säger att han i dag skulle ha gjort en traditionell grundmur i granit. Betongen bryter mot hans teorier om traditionella metoder och material och har gjort att byggnadens konstruktiva förutsättningar i viss mån har ändrats. Dränering och tätande skikt på gården är moderna metoder vars långsiktiga inverkan på byggnaden är svår att avgöra.

Under projekteringen framfördes förslag om att komplettera taket med en

Hidemark drev linjen att konstruktionen med öppna takstolar och understruket tegel skulle bevaras.

De två översta bilderna. Skadade delar av takstolar och takbjälkar lagades med lim- och spikförband.

Sedan 1800-talets puts knackats bort reparerades den underliggande 1600-talsputsen med material, verktyg och metoder som skulle vara så lika 1600-talets som möjligt.

modern takpanel med tjärpapp och tegel på läkt. Hidemark drev då linjen att den befintliga öppna konstruktionen med understruket tegel skulle bevaras. Skadade delar av takstolar och takbjälkar lagades med lim- och spikförband och takfoten luftades. Reparationen av takstolarna gjordes på ett sätt som i första hand skulle bevara den elastiska konstruktionen, den arkitektoniska helhetsupplevelsen och så mycket som möjligt av ursprungligt material. För att klara det fick man använda sig av moderna lim- och spikförband. Även när det gällde understrykningen av taktegellet experimenterades med nya metoder. Man gjorde bland annat prov med iblandning av långfibrig asbest som ersättning för det traditionella nöthåret.

Utanpå 1600-talets originalputs fanns en tunn ytputs med brädriven yta från 1800-talet. Den knackades ner med motiveringen att den var tekniskt undermålig och inte gick att behålla; istället reparerades den underliggande originalputsen. Reparationen utfördes med material, verktyg och metoder som skulle vara så lika 1600-talets som möjligt. Fasadens sandstenslister fick behålla sin «stilig åldrande karaktär, då oljefärgen vittrat av», som vittne om att «tidens tand har gnagt». Endast i undantagsfall byttes stenar ut. I början av 1970-talet fanns kalkputs knappt att tillgå och definitivt inte kalkputs av 1600-talstyp. Genom litteraturstudier, putsanalyser och experiment försökte man få fram en puts som liknade slottets feta 1600-talsputs. Arbetet fick ta tid och en minutiös dokumentation genomfördes. För Hidemark var det självklart att man skulle försöka återskapa 1600-talsputsen. Ingen egentlig diskussion fördes om 1800-talets ytputs skulle bevaras eller återskapas.

ÅRSRINGEN SOM FÖRSVANN

I stort sett alla slottets interiörer, som man trott vara äkta 1600-talsbarock, visade sig vara 'förbättrade' genom ommålning och ommöbleringar omkring 1840. Upptäckten resulterade i att denna årsring fick vara kvar. Bottenvåning-

en som byggts om för familjen von Essen i mitten av 1900-talet disponerades däremot om för att klara krav på nya administrativa funktioner. Även den stilhistoriska exposé som gjorts i gästrumsvåningen på 1930-talet togs bort och en stilinredning av 1840-talsslag återskapades.

Ove Hidemark menar i dag att även 'den von Essenska årsringen' har ett kulturhistoriskt värde. Brist på utrymmen för museet gör att bostadsvåningen från 1940-talet är på väg att försvinna helt. Det kan också tyckas märkligt att den relativt lilla 'stilrestaureringen' från 1930-talet inte fick plats inom det stora slottet med sitt starka helhetsuttryck. Troligen ligger alla dessa ändringar för nära i tiden för att värderas fullt ut.

KLIMAT SOM BEVARAR

Slottet har till största delen varit ouppvämt i över 300 år. Samlingarna har i detta klimat med långsamma temperatur- och fuktsvängningar bevarats i ett sällsynt gott skick. Hidemark har betonat vikten av att låta slottet vara ouppvämt, att införa så få installationer som möjligt som stör upplevelsen, samt att den teknik man trots allt inför bör vara utbytbar med små ingrepp i stommen.

Centralvärme infördes i bottenvåningen på 1940-talet, vilket försköt den 300-åriga klimatbalansen inomhus. På senare tid har flera åtgärder vidtagits som ytterligare påverkar inomhusklimatet. Noggrann klimatomätning utfördes på 1970-talet, men har inte fortsatt. Sådan mätning är dock en förutsättning för att veta hur olika åtgärder påverkar slottet och dess samlingar.

HISTORIENS VINGSLAG

För att bevara den psykologiska upplevelsen av slitage, slottets atmosfär och känslan av historiens vingslag konserverades målning och puts i interiören med intentionen att inte retuschera upp alla skador på väggarna. I samband med reparationen av takstolarna togs dekorationsmålningarna ned och återmonterades efter avslutade reparationer. Inför konservatorsarbetena krävdes ett ställ-

Överst. Varsamt konserverad målning.

Familjen von Essen i Svensk Damtidning 1952.

Ovan matsalen och nedan vardagsrummet 1967.

ningstagande om hur mycket slitage och patina som skulle accepteras. Värt att notera är att den antikvariska kontrollen från Riksantikvarieämbetet i praktiken bara omfattade konservatorsarbetena.